
ARQUITECTURA POPULAR VALENCIANA: LES BARRAQUES DE PEDRA EN SEC

DANIEL ANDRÉS I ROIG

Índex	2
1. Introducció.....	3
2. Orígens del model	4
FIGURA 1. Habitatge del jaciment de Tell Halaf (Síria).....	4
FIGURA 2. Tholoi de Kirokitia (Xipre).....	5
FIGURA 3. Construccions del tipus Windmill-Hill.....	6
3. El nom de les coses.....	9
FOTO 1. Barraca de planta rodona. Carretera Atzeneta-Vistabella.....	10
4. Tipus i Classificació.....	11
FIGURA 4. Cabanes de pedra en sec a Catalunya.....	11
FIGURA 5. Barraca de bestiar a Menorca segons A.M.Alcover.....	12
FOTO 2. Cabana de planta circular. Pla de Vistabella.....	13
FOTO 3. Doble cabana de planta circular. Mas del Boiro.....	13
FIGURA 6. Tipus de portes segons Zaragoza i García.....	15
FOTO 4. Caseta circular	16
FOTO 5. Cabana amb planta de ferradura. Mas d'Alberta	17
FOTO 6. Cabana de planta rectangular. Mas del Boiro	18
5. Bibliografia.....	19

1. INTRODUCCIÓ

L'arquitectura popular és, sense cap mena de dubtes, un dels elements que més ens poden ajudar a configurar els trets identificatius d'un país, i també, precisament, és un dels punts menys tractats. Un país, el nostre en aquest cas, que beu directament de la Mediterrània, i que, com a tal, pateix de fortes sequeres, de plogudes torrencials, d'escassos terrenys plans per a conrear, d'aspres serralades calcàries... És aquest l'àmbit perfecte, però, perquè els valencians hàgem desenvolupat una riquíssima varietat d'arquitectura popular feta de pedra en sec. I com nosaltres els catalans, mallorquins, sards... i la resta dels nostres germans de mar, remuntant-nos fins a la Creta prehistòrica.

Per a comprendre tot aquest entramat increïble de construccions en pedra seca, caldrà començar per dir que el lloc, el terreny on vivim, és clau per a explicar aquest fenomen. La terra de les nostres muntanyes no és gens agraïda, i sovint es presenta solcada per importants bancs de pedra calcària que la fan inconceïble.

Tota aquesta pedra havia de ser roturada i extreta per tal de trobar la terra neta. L'agricultor, en un esforç ingent, havia d'arrancar materialment la pedra, remoure-la, transportar-la i deixar-la en algun lloc. Part d'aquesta pedra es gastava en fer els bancals per a marcar els terrenys, i la resta de la pedra era destinada a la construcció de l'enorme quantitat d'aljubs, enginys, pous d'aigua, etc. que aquesta terra, desagraïda com poques, demanava. El paisatge es transforma totalment, quedant absolutament humanitzat, després d'un treball bestial.

Una de les construccions més típiques d'aquests camps són les barraquetes o casetes. El seu objectiu primer és per oferir refugi als pastors o llauradors per a passar la nit o per deixar caure la ploguda, encara que el seu nombre i la seva densitat en un mateix lloc són tan grans que resulta difícil explicar com poden aplegar a ser totes elles absolutament necessàries. Realment, algunes d'elles es feren més per respondre a la necessitat de guardar l'enorme excedent de pedra en algun lloc que no per veritable necessitat d'aixopluc.

L'originalitat de la tipologia d'aquestes casetes rau en la seva coberta, generalment realitzada per la tècnica de la falsa cúpula, o apropament de filades, tècnica de gran mèrit i complexitat que es ve practicant des de temps neolítics.

Agafant la definició de «Temes d'etnografia valenciana»: ¹ «Les barraques són construccions de pedra en sec sense desbastar, construïdes sobre una paret de planta circular, quadrada o rectangular, que no sobrepasa generalment 1,5 m d'alçada i 3,5 m de diàmetre, i sobre la qual es construeix una cúpula cònica o parabòlica per aproximació successiva de filades horitzontals de pedres planes molt ben aparellades entre elles de tal manera que formen anells de pedra on el radi va decreixent progressivament; quan cadascun d'aquests anells està acabat, constitueix una corona indeformable preparada per rebre'n una altra de radi menor que avança prou sobre la precedent perquè hi siga superflu un suport o bastida auxiliar».

Amb aquest treball es vol retre un homenatge a tota l'enormitat d'enginy popular abocat en aquestes construccions, la solidesa de les quals queda demostrada per l'escàs nombre d'exemplars solsits que trobem. Que ens serveisca d'orgull als qui realment estimem aquest estrany nostre país i que des del seu interior es pugua veure el món d'una altra manera.

Només cal aixoplugar-s'hi a dins, un capvespre plujós de primavera, i, des de la foscor, observar com, en un calfred esfereïdor, el cel fa via obrint-se en un arc de Sant Martí enlluernador.

¹ Vore Temes d'Etnografia..., 1983, pàg. 150.

2. ORÍGENS DEL MODEL

L'origen de la tècnica que trobem emprada a les nostres casetes de pedra en sec s'ha de buscar, indubtablement, al neolític, i més encara a certes formes del megalitisme. El que volem demostrar és l'innegable ancestralitat d'aquestes formes de construcció popular. I d'exemples de construccions més o menys semblants podem trobar-ne tot al llarg del Neolític d'arreu del món, especialment al proper Orient, a la Mediterrània i també a certes zones de posterior influència cèltica (Erie, Breizh,² certs llocs de l'Europa Central...).

Els primers exemples d'una construcció circular coberta amb cúpula els trobem ja als focus originaris del Neolític, i amb una data bastant antiga (al voltant del cinquè mil·leni abans de la nostra era). Concretament parlem del jaciment de Tell Halaf, a Síria, amb una cronologia del 5000 al 3600 a. C., situat a la vora del Khabur, escampant la seva influència des de la Mediterrània fins al Tigris Superior.

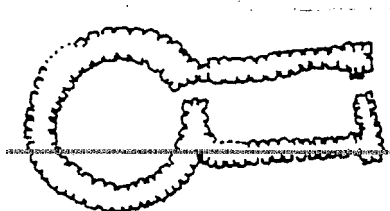

FIGURA 1: Habitatge del jaciment de Tell Halaf (Síria)

Aquesta cultura presenta poblats amb carrers empedrats amb cases petites rectangulars d'adob³ i, el que ens interessa més a nosaltres, unes altres de planta circular i cupulades, amb ciments de pedra, a les quals s'han atribuït funcions rituals. Com anirem veient el nostre model s'ha vist més sovint relacionat amb la funció ritual o d'enterrament que no pas amb la d'habitable. Es tracta ja del nostre model, només que la falsa cúpula de pedra seca aquí s'ha substituït per l'adob, material molt usat quan hi ha manca de pedra utilitzable. Les cases presenten també uns corredors d'entrada a la manera dels paravents d'algunes de les nostres barraques de pedra.

Una mica més antic i tot és el jaciment de Kirokitia, a Xipre, amb una cronologia que va des del 5800 fins al 5250 a.C. Es tracta d'un moment neolític preceràmic amb tres fases d'habitació molt clares i ben interessants per a nosaltres:

–En una primera fase trobem petits tholoi,⁴ amb ciments de pedra i murs d'adob, amb una sola habitació.

–En una segona fase, hi ha també tholoi grans, amb murs dobles: de pedra per fora i d'adob a l'interior.

² Noms gaèlics d'Irlanda i Bretanya.

³ Maons fets amb palla i fang trepitjats fins barrejar-los.

⁴ Per tholoi coneixem generalment a les construccions circulars fetes a tot el que avui coneixem com la hèl-lade, des d'aquests petits models arcaics (amb funció aquest cop de casa), fins als enormes temples circulars de la Grècia clàssica. Aquests en concret resulten bastant semblants als de Tell Halaf, i també apareixen coberts per una cúpula probablement d'adob

–La tercera fase presenta petits tholoi i reconstruccions d’alguns dels anteriors.

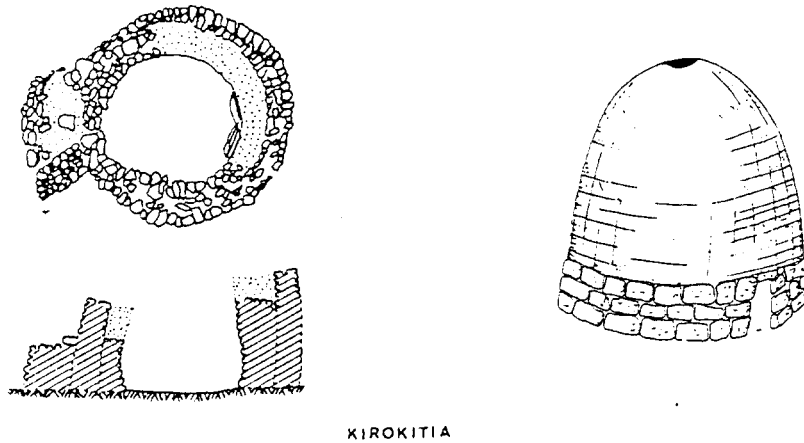

FIGURA 2: Tholoi de Kirokitia (Xipre) fet de pedra seca i adob.

Ja en latituds més occidentals i sense deixar el cinquè mil·lenni, podem parlar de la cultura «Diana», que es desenvolupà al llarg d’aquest mil·lenni tot al llarg de Malta, la Itàlia Meridional, les Illes Lípari⁵ i Sicília Oriental. Aquesta cultura presenta, a més de recintes doblement emmurallats de pedra en sec, uns interessants enterraments en cistes⁶ ovals de pedra cobertes amb pedres planes, interessant-nos aquest fet d’intentar ja cobrir un espai amb pedra seca.

Ja al quart mil·lenni, i en l’àmbit ja totalment diferent d’Anglaterra i d’Irlanda, trobem la cultura de Windmill-Hill. La datació d’aquesta cultura és complicada, ja que, encara que els arqueòlegs la situen cap al 4000, proves de C14 per a Cumberland han donat una datació del 2900. En quant a la seva durada, podríem dir que perdura fins al 1500-1300 a. C., al ple Bronze anglès. Ens trobem, per tant, davant una cultura amb una vida bastant extensa.

⁵ Arxipièlag volcànic situat entre Sicília i la península itàlica.

⁶ Urnes funeràries excavades a terra.

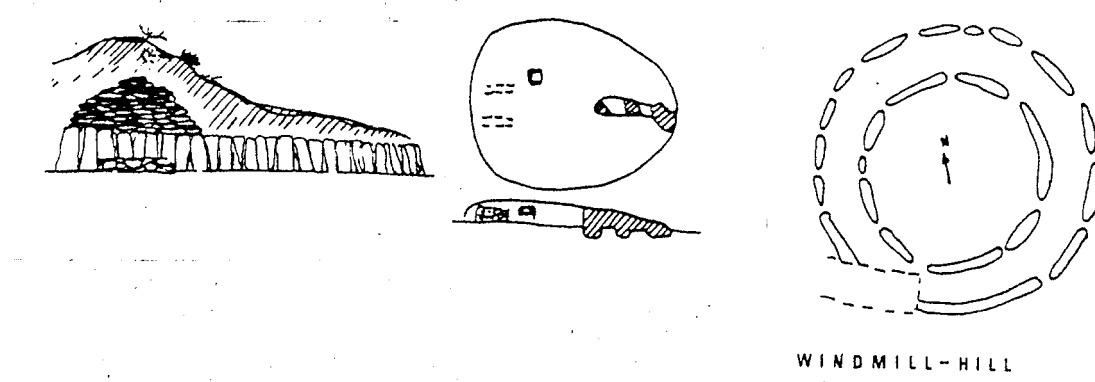

FIGURA 3: Construccions del tipus Windmill-Hill. Túmuls amb galeria i recintes circulars oberts.

El que realment ens interessa d'aquesta cultura són uns recintes circulars, o ovalats situats sobre turons, fora del poblat, envoltats de fosses. S'ha pensat que foren camps fortificats, santuaris o bé recintes per a guardar el ramat... això els posaria en estreta relació amb les nostres casetes, i amb certs tipus de construccions també de pedra en sec molt més particulars com són els comptadors d'ovelles. Més encara ens interessen, però, certs tipus d'enterraments col·lectius que feien aquestes gents. Es tracta d'inhumacions col·lectives que es feien en túmuls rodons coberts amb falsa cúpula, molt relacionades amb la cultura megalítica... i amb la mateixa tipologia que el nostre tema d'estudi, només que amb un gran corredor i coberts de terra (certes casetes del Principat encara han conservat eixa idea d'una o altra forma i són cobertes de terra i fem on es deixa créixer la gespa per tal de que conserven la temperatura). Es tracta de túmuls molt semblants als de la cultura dels «Millares» o a certes tombes micèniques (Agamènon...).

Ja endinsant-nos al Bronze, trobem que a Grècia, amb la cronologia del Hel·làdic Antic (2700-1950 a.C.), per tota Grècia central, el Peloponés i la costa Occidental, trobem cultures (algunes encara quasi de transició amb el Neolític) que, a jaciments com Orcomenos o Tirint ens mostren cases ovalades i unes construccions monumentals circulars aparentment de caràcter sagrat. Tenim també, a Eubea i a l'Àtica, soterraments en tholos i en cercles de pedres. No serà però fins l'Hel·làdic recent (1550-1100 a.C.) quan començaran a aparéixer les primeres tombes en tholos amb corredor (dromos) i cambra coberta amb falsa cúpula. Aquestes construccions aplegaran al continent per influència cretenca.

El grup més important està de fet en torn a Micenes, i són nou tombes de bastant difícil datació (no es sap si les més antigues són les més perfectes o bé a l'inrevés). Destaca l'anomenada del Tresor d'Atreu, amb un corredor de 36 m. de llarg, 14 d'alt i 6 d'ample, amb portes monumentals de bronze. Els carreus es troben perfectament llaurats i encaixats els uns amb els altres. A Tirint també trobem les casetes de les muralles cobertes amb falsa cúpula.

Pel que fa a Creta els enterraments són en tholos (petits i amb sostre de branques), amb major o menor freqüència, des del Minoic antic (2700-2000 a.C.).

Aquí ja podem entrar a parlar del fenomen megalític (3500-2000 a.C.), que ens dóna claríssims exemples de cambres sepulcral amb falsa cúpula, com ara certes construccions de la vall del

Boyne (New Grange) i, sobretot, els magnífics exemples espanyols (El Romeral, a Màlaga), una tomba de l'illa de Carn, a Bretanya, del 3200 a.C....

Espanya és un dels llocs on el megalitisme es presenta més prompte. Les dues vies de penetració del fenomen a la península seran la costa del sud-est i les regions sudoccidentals i occidentals de la península. Sembla ser que tant el megalitisme com la tècnica dels metalls (Millares...) vingueren duts de fora per gent amb un nivell cultural bastant més alt que s'establí a la península. La influència oriental també es fa molt palesa en aquesta època.

Entre els tipus megalítics peninsulars ens interessen especialment els que empren la tècnica de la falsa cúpula: Tombes de cambra i corredor, en la tradició dels tholoi (inhumacions⁷ de Millares), i sepulcres construïts amb grans pedres ortostàtiques⁸ amb galeria i falsa cúpula. Són dos tipus realment molt semblants a allò que estem estudiant i que semblen ser-ne un precedent clar. Als Millares, a més, es fan servir lloses de reforçament per fora, com a algunes de les nostres barraques. Són construccions més properes que les de Creta, ja que el seu tamany és sovint més petit i es gasten pedres sense desbastar (com les que gasten els nostres pastors). Un altre model constructiu semblant el trobem a les nuragues de Sardenya, en forma de con i cobertes també amb falsa cúpula, tècnica que també faran servir per a cobrir les cases. Es suposa que les nuragues serien al temps forteses i llocs de culte. Perduraran des del segon mil·leni fins ja a l'època històrica.

El problema que ens resta és que precisament a la zona del País Valencià no tenim cap resta d'arquitectura megalítica, i això fa difícil explicar certes coses. Com es diu a «Castellón en la historia»⁹, «la fachada oriental de la Península, desde el Sur de Tarragona hasta la región murciana, incluyendo las tierras de Castellón y el resto del País Valenciano, el reborde interior montañoso del Sistema Ibérico, Teruel, Cuenca y Albacete, así como buena parte de las llanadas de la Meseta suroriental, no fueron “colonizadas” por los grupos constructores de megalitos o de sepulcros colectivos de inhumación, por ello estas regiones carecen de dólmenes, tholoi o construcciones de planta circular y corredor con cubierta de falsa cúpula, ni sepulcros de galería cubierta. Sin embargo, en zonas próximas a la costa se expandió el rito de los enterramientos colectivos en cuevas naturales o excavadas artificialmente en la roca, como resultado del lejano eco o influencia de la presencia de aquellos recién llegados de lejanas tierras. Muy posiblemente el vacío de construcciones monumentales se debió a la casi total ausencia de yacimientos cupríferos en las tierras centro-orientales peninsulares, ya que la ausencia de tales necrópolis demuestra que no atrajeron el interés de los activos grupos de prospectores y mineros para asentarse en ellas».

Com veiem es fa problemàtic atribuir algun origen a les nostres barraquetes. Es podrien llençar algunes hipòtesis, certament, com ara que siguen hereves de les casetes catalanes i, sobretot balears (on sí que hi ha força tradició megalítica i molt més contacte amb Orient), que haurien aplegat aquí amb la reconquesta. També podria aplegar-se a parlar de contactes (evidents) del ibers de l'interior amb tribus cèltiques, o si més no celtíberes, amb més tradició en aquestes construccions. Aquí s'entraria també en la polèmica de si realment els pobles cèltics i els ibèrics no són una mateixa cosa, recordem que algunes teories donen al poble cèltic un origen oriental. D'altra banda no es pot

⁷ Soterrar els difunts. Aquesta pràctica diferencia unes cultures d'altres que practiquen la incineració (cremar els cadàvers).

⁸ Terme amb el que definim aquelles pedres que es mantenen equilibrades al seu lloc gràcies al propi pes. Tal com passa amb totes aquelles que formen arcs, voltes o cúpules.

⁹ Vegeu Gusi, Francesc, Castelló..., pàg. 115.

negar el contacte, directe o indirecte, que la nostra terra ha tingut sempre amb Orient, d'on sembla originari el model. Finalment podria parlar-se de que és un model de generació espontània, autòctona. Tot això, al cap i a la fi no són més que idees, que neixen totes de el gran problema que suposa el fet de que al País Valencià no hi ha megalits. Sí que tenim, però, certa tradició pel que fa a la construcció de cabanes circulars que passarem a explicar tot seguit.

En un moment neolític probablement avançat trobem a Cabanes, al Roqueral de les Santes, un poblat de muntanya amb diversos fons de cabanes circulars amb llars al seu interior. També al Tirao de Borriana trobem un poblat, en aquest cas de planura, amb fons de cabanes amb llars, probablement d'un moment de transició neo-eneolític (principis del III mil·lenni).

Ja a l'Eneolític trobem que es va incrementant l'existència de petits poblats de planura o bé al peu de faldes de muntanya, poblats bastant desguarnits i en general constituïts per cabanes ovals o circulars amb ciments formats per una o dues filades de pedra en sec sense desbastar sobre les quals s'assentarien estructures fluïxes de materials orgànics. Tot això conviuria encara amb les coves, però.

Ja més tard, cap al Bronze Mitjà (1500-1200 a.C.), proliferen poblats ja una mica més grans, amb tosques muralles i torres en alguns d'ells. La casa, però, continua sent un lloc d'habitatge mínim, per a passar la nit i poc més.

Un dels jaciments més importants d'aquesta època és el del Torrelló, a Onda, pertanyent al Bronze Mitjà final, amb una cronologia de 1315 a.C. Presenta una torre circular i algunes cases, a sobre de les quals s'assenta una torre ibèrica.

Finalment parlarem d'una interessant troballa feta a La Salzedella, concretament el sepulcre d'Els Espleters. Es tracta d'un soterrament format per una construcció en pedra seca coberta per dues lloses, i fent un doble compartiment, d'1,80 m. de llarg per 0,60 m. d'ample i 1,30 m. d'alçada per compartiment. A dins hi havia materials d'època ibera i d'altres (els originals), datables entre el 700-600 a.C., relacionables amb les penetracions indoeuropees¹⁰, en un dels escassos rastres que deixaren a la nostra província. Es tractaria d'allò més paregut a un «megalit» (encara que clarament desfasat i amb una tipologia molt original) de què disposem, un intent, en tot cas, de treball amb pedra seca.

Totes aquestes construccions de les que hem parlat al llarg d'aquest capítol estan més o menys relacionades amb les nostres cabanes de pedra en sec. Queda, doncs, clar que parlem d'un model extremadament antic, ancestral, i del que avui podem gaudir davant els nostres ulls. Potser conèixer-les millor ajudaria a aclarir certes boires al voltant dels seus models (no sé si dir orígens) prehistòrics. Els propers capítols els dedicarem ja a l'estudi dels exemples que trobem pels nostres camps.

¹⁰ Relacionables amb les cultures europees dels «Camps d'Urnes».

3. EL NOM DE LES COSES

Barraques, borges, casetes, chozos... com a element popular les nostres casetes reben infinitat de noms tot al llarg dels Països Catalans. Nosaltres procurarem d'explicar-ne uns quants.

–*barraca*: És un nom utilitzat en general tot al llarg del domini català, s'empra en general per a denominar tota construcció rústica per aixoplugar-s'hi transitòriament persones o animals. En pedra seca trobem la barraca de porcs mallorquina, molt semblant a les nostres i les barraques de bestiar de Menorca, grans i en forma de zigurat. Es creu que la paraula prové del pre-romà «barra» (construcció de barres o branques) o bé del llatí «barrum» (fang).

–*borda*: Terme usat per designar aquestes construccions a certs pobles del Pirineu (Puigcerdà, Esterri, Sort...). Prové del fràncic «bord», post, potser perquè antigament les bordes es farien de postissada.

–*borja*: Es tracta d'un mot molt més restringit (almenys en l'actualitat), i que designa exclusivament el nostre objecte d'estudi al Pla de Lleida, Tarragona i a Tortosa. Probablement el mot prové de l'àrab «borg», torre.

–*cabana-cabanya*: També és un nom molt utilitzat per a designar construccions rústiques en general. Prové directament del llatí «capana», del mateix significat.

–*caseta*: Nom molt genèric aplicat a qualsevol edificació petita. També «casetes de formiguer». Del llatí «casa».

–*cucurulls*: El Diccionari Català-Valencià-Balear defineix aquesta paraula com els capells allargats dels penitents de Setmana Santa (cuquerolles a Castelló), i també com a quelcom alt i punxegut. Per associació aquest mot ha estat usat per a les barraquetes, com a cosa alta i punxeguda. Prové, de ben segur, del llatí «cuculum», capulla.

–*mullos*: De mollons, una de les definicions que es donen d'aquesta paraula és «habitació petita rodona de pedra», i es gasta en determinades contrades per designar a les barraquetes de pedra en sec. Del llatí «mutulone», molló.

Hi ha altres paraules per a designar aquestes construccions, paraules que no apareixen amb aquesta significació en les fonts que hem consultat, paraules com ara cucos (o cocons, que designa a altres tipus de construccions en pedra seca, més petites i també a pous), catxerulos, chozos (a la Canal de Navarrés), orris, etc.

A Vistabella¹¹ concretament, el poble amb el que hem treballat, se les coneix senzillament amb el nom de casetes o barraquetes, segons hem pogut saber pels masovers de la contornada.

¹¹ Poble de l'interior de Castelló. Fronterer amb l'Aragó està inclòs a la comarca de L'Alcalaten tot i que històricament sempre ha estat un poble del Maestrat, concretament de la Setena de Culla. Situat al nord de Penyalgosa és el poble més enlairat de tot el País (1246 m).

FOTO 1: Barraca de planta rodona. Entrada amb llinda simple. Mig integrada a la roca. Pedres molt grans i irregulars. Cúpula prolongada en paràbola. Carretera Atzeneta-Vistabella.

4. TIPUS I CLASSIFICACIÓ

De barraques de pastor de pedra en sec en trobem tot al llarg del nostre interior, al Principat, a les Illes, a l'Aragó i en general a tots els països mediterranis. Certament no s'han fet massa estudis sobre el tema, i potser una de les raons és la dificultat de fer una classificació vàlida de les diferents tipologies, precisament perquè el seu caràcter de construcció popular fa infinit el nombre de tipus, sistemes i formes. Cal agafar-se a unes poques formes bàsiques i, a partir d'aquí, anar observant les peculiaritats de cada caseta, de les quals difícilment en trobarem dues d'igual. En aquest sentit, cada pastor, cada masover és una escola, un estil diferent i únic.

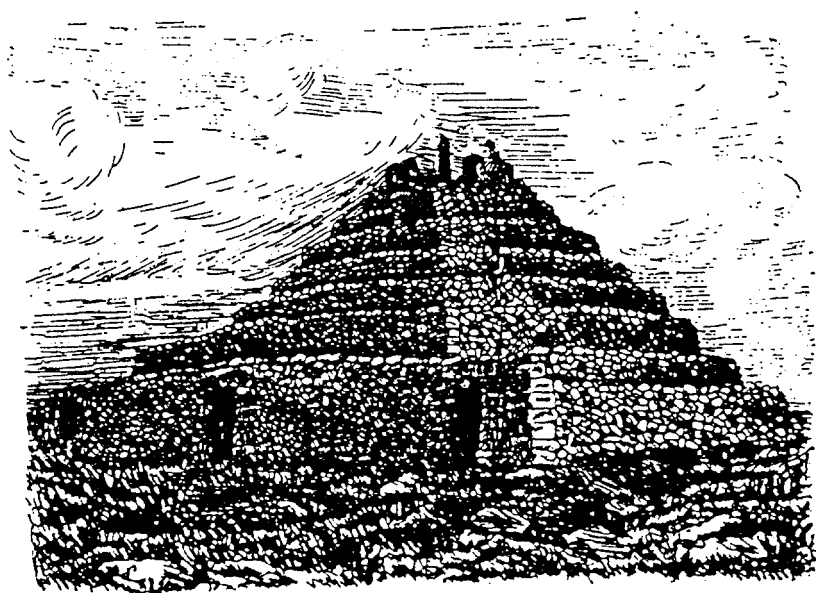
Labanya de pedra seca. «Butlletí de Dialectologia catalana», vol. I, pàg. 67.

FIGURA 4: Cabanes de pedra en sec a Catalunya.

Al Principat trobem un tipus de casetes molt similars als nostres en la seva forma i funció. Una variant interessant que ens apunta Joan Amades a «La Casa» és el fet de què per sobre de les pedres la barraca es cobrisca de fem d'ovella i de terra amb herba, per donar-li caliu i impermeabilitat al conjunt. Als nostres bancals moltes casetes es deixen a pèl, i, si de cas, hi creix alguna broseta (sovint plantes crasses molt especialitzades en aquest hàbitat) a sobre. El mateix autor ens assenyala que les barraques solen alçar-se a indrets amb arbres i vora una font o un torrent, i, en ser possible, arrecerades i orientades a Migdia. Altres llibres ens diuen que l'orientació es sol fer cap al sud o l'est. Bé és cert que n'hem trobades moltes orientades d'aquesta manera, però també n'hem trobades d'orientades cap al nord, per exemple, i lluny d'arbres i torrents, enmig de l'aspre Pla de Vistabella.¹²

¹² Espai ben característic d'aquest poble. Forma un Pla endorreic que s'escampa a més de mil metres d'alçada a ponent del poble. Els relleus són kàrstics la qual cosa facilita les afloracions de pedra calcària que s'han de treure per cultivar la terra. És aquesta una de les raons que han potenciat l'abundor d'aquestes construccions.

També diu Amades que les barraques catalanes solen ser tan baixes que no hi cap un home dret. Fins les més petites de les que hem estudiat nosaltres permeten (amb escassíssimes excepcions) posar-s'hi dret a dins, i fins i tot entrar-hi dret còmodament. També és cert que als llocs més castigats pel vent i la neu, les barraques tendeixen a fer-se més xaparres.

Barraca de bestiar. Menorca. «Diccionari català valencià balear», terme «barraca», vol. II. d'A. M. Alcover.

FIGURA 5: Barraca de bestiar a Menorca segons A. M. Alcover.

Més diferents ja a les nostres són les barraques balears. A Mallorca trobem les barraques de porcs, prou semblants a les nostres, però amb la funció de guardar bestiar.

Aquesta funció també la tenen algunes de les nostres, però no és el seu ús més normal. A Menorca, però, trobem una construcció monumental, enorme i que difereix ja bastant del nostre model. Es tracta de les anomenades barraques de bestiar, formades per una sèrie de parets sobreposades que simulen diferents pisos que minven de diàmetre tant com es troben més amunt de la construcció. A un costat solen tenir un pendent que passa tangent a les voreres de tots els graons i que serveix per a pujar còmodament fins al cim de la cúpula, agafant un aspecte cònic molt semblant a un zigurat¹³ o una enorme mastaba¹⁴.

Pel que fa a les que trobem pels nostres camps, utilitzarem una interessant classificació de les diferents tipologies feta per Miquel García Lisón i Artur Zaragoza Catalán a la col·lecció de «Temes d'Etnografia Valenciana», dirigida per J.F. Mira. Aquí trobem reflectits alguns dels tipus més característics del País Valencià d'una manera bastant senzilla i explicadora.

¹³ Temples mesopotàmics amb diferents altures. Era corrent que en tingueren set i la part superior estava relacionada amb les observacions astrològiques.

¹⁴ Tomba de l'Imperi Antic d'Egipte. Per la seua forma escalonada hom la considera un precedent de les piràmides.

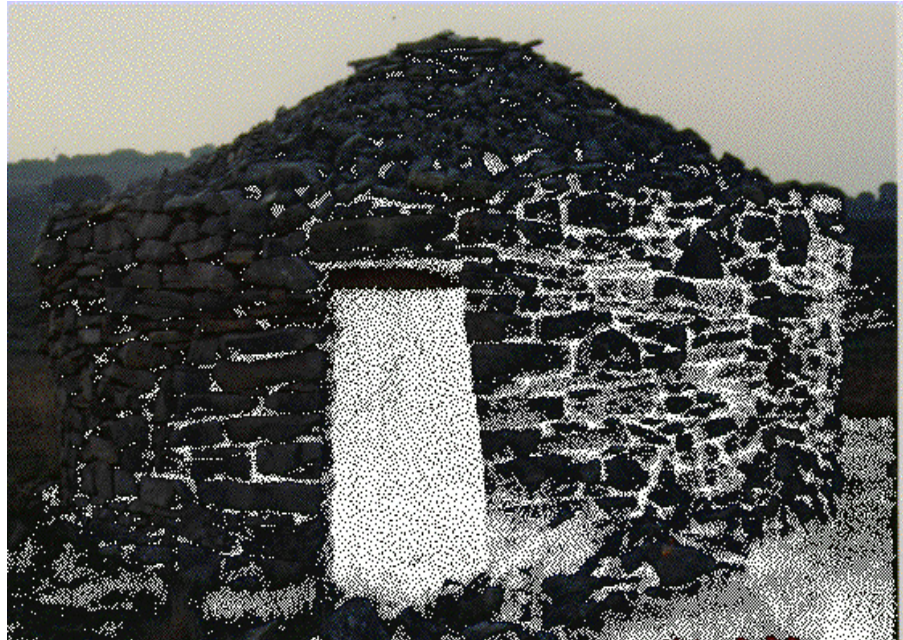

FOTO 2: Planta circular. Murs verticals i arranc de la cúpula molt alts. Porta a triple llinda amb gravats. Carreus de la porta molt regulars. Pla de Vistabella.

FOTO 3: Fora de les classificacions. Doble cabana de planta circular, exteriorment quadrada. Amb corralet i petit clotxó a l'esquerra. Les dues cúpules estan connectades per un túnel. Obertures a llinda simple. Principis del XX. Mas del Boiro.

La distribució de les barraques al llarg del País Valencià és també un tema difícil, sobretot perquè és una variable que depèn del terreny, i així podem trobar que en un poble n'hi hagen moltíssimes i que al poble del costat no se'n vegem. Amb el que no estem d'acord és amb el «Temes...», que les associa quasi exclusivament amb el cultiu de la vinya. Al Pla no es fan vinyes i és un dels llocs amb major concentració de barraques del País. Creiem que és un fenomen més associat al fet de què el sol siga fortament calcari.

Al nostre país les barraques són fetes amb la funció de servir de refugi per a pastors i llauradors i no, com es diu en algun llibre, com a habitatge estival ni res per l'estil... Tot i això, i contradient una mica més al «Temes...», direm que nosaltres sí que hem trobat barraques amb porta (per bé que molt tosca), porta no posada com a signe d'habitació permanent, sinó senyaladora del seu ús com a magatzem, de palla i d'atifells de llaurança, cosa que vam poder corroborar perquè encara es feia. L'espai a dins les nostres casetes és sempre únic, mai l'hem trobat subdividit (ni tan sols per troncs, com diu Amades), i l'únic que trobem a les que s'usen com a refugi és un petit lloc per a fer foc, alguna pedra per asseure's i, en alguns casos, petits buits o pedres ressaltades a les parets per a desar alguna gerra o càntir. El terra d'algunes d'elles es troba cobert d'una capa de cendra, turba o fem, el que es podria explicar com a que allà s'han guardat animals, ús aquest que, tot i no ser el normal, resulta també bastant comú.

Ja hem dit abans que, en alguns llocs (el Pla de Vistabella n'és un clar exemple), les barraques de pedra superen, per nombre i concentració, el límit de la necessitat immediata de refugi (les trobem, de fet, a poquíssims metres l'una de l'altra). Es pot dir que els masovers vistabellencs li tenien veritable «afecció a la pedra», i encara anant més lluny podria dir-se que pugnaven per aconseguir les millors i més audaces casetes. Clar exemple d'això seria l'espectacular caseta doble que hem estudiat amb el número tres.

Pel que fa a la classificació dels tipus, podem distingir les barraques per diferents factors. Seguirem la classificació del «Temes...» i afegirem les variacions que hi hem trobat:

–A: La forma de la planta. Segons la forma de la planta trobem barraques circulars i barraques quadrades o bé rectangulars. La pràctica totalitat de les que hem trobat al Pla de Vistabella són de planta circular. Hi ha algun cas en que la planta és quadrada per fora i circular per dins, això només respon a que ha estat acumulada pedra al voltant de l'estructura de la barraca per tal de pujar-hi i poder acabar la cúpula. També hem trobat un curiós exemplar de planta en ferradura i una espectacular barraca doble, rodona per dins, quadrada per fora, amb comunicació interior entre les dues cúpules i un petit corral a fora amb un clotxó, tipologia aquesta que no coneixem es trobe en cap altre lloc.

–B: La forma de la volta. El llibre classifica les voltes atenent a les variants donades per la seva generatriu, segons que tinga una sola curvatura, doble o múltiple, sent les variacions en la corba de la generatriu producte de la construcció de la volta en una o més fases, segons el tamany de la barraca. Totes les que nosaltres hem registrat presenten una sola curvatura, naixent la volta, depenent dels casos, d'una altura d'un metre i mig o des de més avall, en alguns casos quasi des d'en terra. Les altres classificacions que fa respecte a les voltes parlen de les cabanes quadrades, de les quals no en tenim cap exemple al nostre estudi. Totes les barraques del llibre presenten els murs inclinats cap a l'interior, nosaltres, en canvi, hem trobat diverses barraques (com ara la nº 2), amb els murs ben rectes.

També hem trobat dos casos ben peculiars, un en una petita barraqueta rectangular coberta amb

falsa cúpula però plana, quadrada exteriorment, i l'altre el de l'espectacular exemplar que trobem a la vora de la carretera entre Atzeneta i Vistabella, que presenta tota la part de dalt de la volta completada amb pedres fins aconseguir una paràbola perfecta (nº 1).

–C: Segons la seva adaptació al medi. Les barraques estan fetes a medis sovint molt hostils, i s'han d'adaptar al lloc on es construeixen. Això fa que en puguem trobar d'aïllades, és a dir, exemptes de qualsevol estructura que les envolti, o bé que les trobem integrades dins algun tipus d'estructura, siguen parets, bancals, o que la construcció estiga mig embeguda dins la mateixa roca. La gran majoria de les que hem estudiat nosaltres han resultat ser aïllades, encara que n'hem trobat alguna parcialment construïda en la roca (nº 1), i d'altres amb estructures també de pedra seca associades (com ara els corrals de la nº 3), i d'altres integrades a bancals.

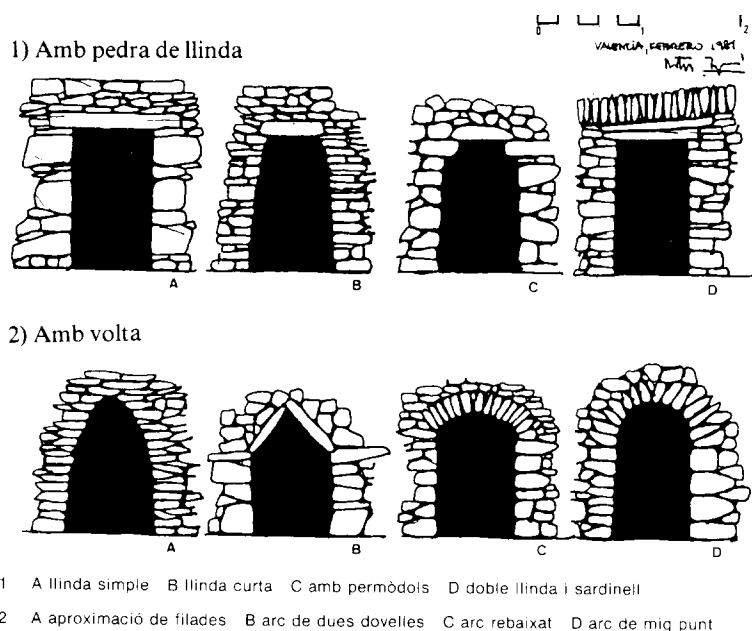

Figura 3.1.D. Tipus d'embocadura en barraques.

FIGURA 6: Tipus de portes segons Zaragoza i García.

FOTO 4: Caseta circular. Entrada a llinda simple a l'interior i arc rebaixat a l'exterior. Coberta molt peculiar amb falsa cúpula molt aplanada reforçada per grans lloses, quasi a mode de teules.

–D: El darrer tipus de classificació que trobem és tenint en compte la morfologia de les portes. Segons el llibre podem trobar portes acabades amb llinda i amb volta. La major part de les casetes que hem estudiat estan fetes amb porta a llinda simple, encara que també en podem trobar alguna amb llinda triple (tipus que no apareix al llibre), amb volta per aproximació de filades (nº 6), i un altra amb un arc rebaixat per fora i llinda per dins (nº 4), així com també una amb una combinació d'aproximació de filades amb una llinda curta a sobre (nº 5).

També hem trobat uns models ben diferents per a alguns pous, amb obertures abocinades, com a esclotxes molt característiques.

Pel que fa al tipus de pedra emprada per tal de construir-les, podem dir que és molt variada. Generalment es gasten lloses bastant còmodes de transportar, però trobem casos (com la nº 1), en què les pedres són realment molt grans, i a més no són lloses planes, sinó pedres més bé rodones, la qual cosa fa que la seva construcció tinga encara molt més mèrit. També en alguns pous del mas del Boiro hem trobat pedres realment enormes, algunes d'elles ben segur de centenars de quilos de pes, que fan difícil comprendre com han aplegat a posar-se allà amb eixa precisió. Generalment en una mateixa barraca podem trobar diferents tipus de pedra, així les pedres més grans i regulars solen col·locar-se a la base, com a fonament, formant la murada sobre la que pujarà la volta. Per a la volta s'empren pedres més planes, posant-les lleugerament inclinades cap a l'exterior perquè la pluja no hi entri. A dalt de tot s'hi posa una gran llosa com a clau, i normalment el conjunt es cobreix per sobre amb alguns grapat de pedres menudes (fato o pedres de reblir), que acaben de tancar els forats que pugen quedar.

Pel que fa a l'antiguitat d'aquestes barraques, aquesta es fa molt difícil de calcular, ja que no hi ha documents escrits i es tracta de models que no canvien amb els anys, que no evolucionen. Pel que hem pogut deduir, però, la data de construcció d'algunes de les barraques del Pla es situaria cap a principis del nostre segle. Parlant amb els masovers del Boiro i d'Alberta (masos dels quals hem tret la major part de la informació), hem sabut que certes casetes i pous (nº 3) han estat construïdes

per familiars seus, avis, besavis o oncle-avis, tenint que un dels masovers d'Alberta (Valerià, de 75 anys), se'n recorda encara d'haver ajudat a fer, de menut, alguna de les basses, també de pedra seca, que es van fer poc després de les casetes. A més en una d'elles, podem trobar, entre diverses inscripcions, una data: «Año 1901, 11 Abril». Es fa difícil determinar amb tota seguretat si aquesta és la data de la finalització de la caseta o bé d'una remodelació o bé simplement algú que volgué recordar que havia estat allà. Probablement sí que siga la data de la construcció.

Tot això, però, no obsta per a suposar que algunes d'elles puguen aplegar a ser molt més antigues, car quan es perd la memòria de l'home que la va fer (al cap d'unes quantes generacions), és pràcticament impossible trobar una data més o menys fiable. És possible que moltes siguen, efectivament, de principis de segle, ja que aquesta és una època d'importants roturacions al Pla de Vistabella, i també l'època de florida de molts dels masos que avui trobem abandonats.

Parlant ara de la gent que feia aquestes construccions, els llibres ens parlen de colles de margeners o paredaires llogats, que es dedicarien professionalment a això, nosaltres creiem més en el que ens han dit els masovers sense evitar un punt d'orgull, que les feren els seus familiars, masovers com ells, alçant les pedres a braços o bé amb sistemes molt rudimentaris (bastons per a rodar-les...). Creiem a més en el sentit estètic d'aquests masovers que, trobant-hi un al·licient s'esforçaven en aixecar barraques més grans, més boniques i més originals que les dels masos veïns. És aquest un ofici que, com tants, s'ha perdut, probablement per sempre més, dins un món que exigeix rapidesa i modernor, donant a canvi poca cosa més que fum.

FOTO 5: Fora de classificacions. Planta de ferradura. Racons interiors per desar càntirs. Entrada per aproximació de filades amb llinda curta a sobre. Mas d'Alberta.

FOTO 6: Fora de classificacions. Exemplant petit molt curiós. Construït a falsa cúpula però amb la coberta plana. Planta rectangular. Entrada per aproximació de filades. Mas del Boiro.

GRÀCIES ALS MASOVERS DEL BOIRO I D'ALBERTA
i a l'amagat cercador de talaiots, amic dels bolets
i dels voltors.

Dedicat a Carme Sorribes Paulo, la meva àvia.

5. BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M^a y Francesc. DE B. MOLL (1983): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Barcelona, Ed. Moll.
- ALIMEN, M. H. y M. J. STEVE (1974): *Prehistoria*, ed. México, Argentina, España, Madrid.
- AMADES, Joan (1982): *Art Popular, la casa*, Barcelona, Ed. Arxiu de tradicions populars.
- DE HOYOS SAINZ, Luis y Nieves De Hoyos Sancho (1985): *Manual de Folclore. La vida popular tradicional en España*, Xixón, Istmo.
- EQUIP DOCENT DEL DEPARTAMENT DE PREHISTÒRIA I ARQUEOLOGIA DE LA U.N.E.D. (1976): *Prehistoria: U. Didáctica II*, Madrid, U.N.E.D.
- GUSI JENER, Francesc (1981): *Castellón en la Prehistoria*, Castelló, Ed. Diputació Provincial de Castelló.
- LEROI-GOURHAN, André i altres (1976): *La Prehistoria*, Barcelona, Labor.
- VARIS (1970): *Historia del Arte*, vol. I-II, Barcelona, Salvat.
- VARIS (1982): *La Valltorta, arte rupestre del Levante español*, Castelló, Ed. Castell.
- VARIS(1983): *Temes d'Etnografia Valenciana*, vol. I, Alzira, Ed. Alfons el Magnànim.